

Laïcitet på fransk – og på italiensk

Jesuitordenens italienske 14-dages tidsskrift, *La Civiltà Cattolica*, har i sit julinummer 2008 offentliggjort en ledende artikel om udviklingen af begrebet *laïcité*¹ på begge sider af alperne – en udvikling, som også er interessant i et land, hvor nogen mener, at religion ikke skal fylde så meget i det offentlige rum

Af redaktionen af *La Civiltà Cattolica*²

I Frankrig er *laïcitet* en slags statsideologi, en form for afvisning af og bevidst og villet uvidenhed om religionen: Man kan stadig mærke det i medierne – især i fjernsynet, hvor religionen ofte latterliggøres. Man kan derfor let forestille sig den forbløffelse og harme, der blev vakt landet over gennem de taler, som republikkens præsident holdt – den ene i Rom, i Lateranpalæet, den 20. decem-

¹ Det franske *laïcité* og det italienske *laicità* er meget vanskeligt at gengive i oversættelse. Man kan forsøge sig med *sekularitet* (i modsætning til *sekularisme*), men vil dog måske ikke ramme plet. I artiklen er ordet derfor i det væsentligste gengivet uden oversættelse i forventning om, at en læsning af artiklen vil afsløre, hvad begrebet dækker. Det samme gælder tillægsordet *laïc*. Red.

² Artiklen, der offentliggøres med *La Civiltà Cattolica*'s tilladelse, er oversat af *Hanne Gregersen* fra den franske version i tidsskriftet *Documentation Catholique*, idet oversættelsen efterfølgende er sammenholdt i redaktionen med den italienske originaltekst og bragt i overensstemmelse med denne. – I *Documentation Catholique* har dette tidsskrifts redaktion indledt artiklen med følgende præsentation: "På fransk side ser man – især under indflydelse af republikkens nuværende præsident Nicolas Sarkozy – en nytolkning af Loven af 1905 [dvs. Lov om adskillelse af Stat og Kirke. Red.] i retning af en 'positiv laïcité'. På italiensk side skulle (derimod) den instinktive refleks stadig være til stede, som består i 'altid at tolke og beskrive dét, som er nyt, efter de gamle modsætninger: Stat – Kirke, verdslig – klerikal.' Den ledende artikel roser, at det er blevet anerkendt, at der er forskellige måder at tænke på, som det er værd at skænke sin opmærksomhed, samt anerkendelsen af 'et fælles etisk mindstemål' – begge dele betingelser for en virkelig laïcité." Red.

ber 2007, den anden i Riyadh i Saudi Arabien den 14. januar 2008.³ Den eksplosionsagtige virkning blev ikke mindre ved mindet om de to rapporter, som Sarkozy offentliggjorde i 2006, da han var indenrigsminister. Den ene handlede om fundamenterne for friheden i den offentlige sektor, den anden om forholdet mellem kirkerne og staten med henblik på problematikken omkring gudstjenestesteder for de nye religioner på fransk område.

Man var forbløffet, sagde vi, og overrasket. I katolske kredse i Frankrig og i Italien gav Romtalen indtryk af, at man var kommet ud over *la laïcité à la française* – dvs. at det autoritativt var blevet bekræftet, at man kan være "laïc", endda i betydningen ikke-katolik og ikke-troende, uden af den grund at frakende *arvegods* al værdi – det arvegods af national kultur, af åndsliv og kunst, som Kirkens tro har givet anledning til. Også uden at benægte, at den europæiske kultur har åbenbare kristne rødder, og uden at skulle grave antiklerikalismens tåbeligheder op – men snarere ved at gøre fælles sag med katolikkerne om uden vaklen at hævde adskillelsen mellem kirke og stat og endda at støtte katolikkerne i ikke at lade sig intimidere af den *neo-sekularistiske* ideologi.

I modsætning hertil harme og bestyrtelse blandt dem, der i Frankrig holder fast ved loven af 1905,⁴ og som i Sarkozys taler – han, som skulle være selve den institutionelle vogter og håndhæver af laïciteten – så en vilje til at distancere sig fra dette sekulære fundament for myndighederne og den nationale kultur. Men Sarkozy har villet lave en kraftig markering, skabe et brud – samtidig med, at han holder fast i begge ender af snoren: Han accepterer Frankrigs kristne rødder, ja, han anser endda disse rødder for værdifulde – samtidig med, at han fortsætter med at tage den laïcitet i forsvar, som har nået modenhed: en positiv laïcitet, som – alt mens den står vagt om friheden til at tænke og til at tro eller til ikke at tro – ikke anser religionerne for at frembyde en fare, men snarere noget positivt, en ressource. Det er som at sige til de intellektuelle, der har kritiseret ham: Nu må det være nok med ligegyldigheden over for de spørgsmål, som troen rejser; det må være nok med rationalismens monopol og med udelukkelsen af det religiøse fra det offentlige liv og det politiske rum. Nu gælder det tværtimod om at søge og finde frem til dialog mellem parterne.

* * *

Hvordan det nu end forholder sig med *Joutard-Rapporten* fra 1989, som påpegede den yngste generations tab af kulturel og religiøs hukommelse, eller med *Debray-Rapporten* fra 2001,⁵ som opfordrede til, at man gik fra en "ligegyldighedens laïcitet" til en "intelligent laïcitet", så står det fast, at Sarkozys taler betegner en historisk udvikling af begrebet laïcitet – en udvikling, som leder hen imod, at man tager hensyn til og er opmærksom på den religiøse og åndelige arv, som er en integreret bestanddel af den franske kultur. Det er en udvikling, som ifølge nogle iagttagere i sine kroge gemmer på to ting, nemlig såvel en indrømmelse af demokratiets skrøbelighed overfor den truende massive påvirkning, som fanatismen, nihilismen og relativismen udøver på følsomme områder af samfundets liv (moral, opdragelse, mening med tilværelsen), som en anerkendelse af det bidrag, de store religioner kan give i retning af klarhed og visdom.

Og alligevel – hvis begrebet laïcitet er inde i en udvikling i Frankrig, så ville det imidlertid være en grov forenkling at se på dette som udtryk for politisk beregning. Omformuleringen af selve begrebet

³ Artiklen i *La Civiltà Cattolica* er fra juli 2008, hvilket er baggrunden for, at den ikke tillige omtaler præsident Sarkozys tale den 12. september 2008 ved receptionen i Elysée-palæet i anledning af pave Benedikts besøg i Paris og Lourdes. Præsidentens tale kan læses som catholica.dk-artikel #1238; **klik her** for at læse denne tale. Red.

⁴ Dvs. den franske lov om radikal adskillelse af stat og kirke. Red.

⁵ Artiklen henviser både her og senere til rapporter og indlæg m.v. fra en række franske og italienske debattører og kulturpersonligheder, som det vil føre for vidt at omtale i et tilsvarende antal fodnoter. Særligt interesserede læsere henvises til i givet fald at søge yderligere oplysninger på nettet. Red.

laïcitet præsenteres som en nødvendighed i de tanker og overvejelser, som mange ansete intellektuelle gør sig – uden at de alle sammen er katolikker. De har været de første til at forstå, at loyaliteten og respekten overfor statens grundlæggende og principielle laïcitet ikke automatisk indebærer skepsis overfor og afvisning af hjertelige relationer mellem offentlige myndigheder og religiøse institutioner. Et hurtigt overblik kan tjene til at illustrere, hvordan ånden fra Oplysningstiden langsomt udhules. *René Rémond* påpegede kontinuiteten mellem *Diderot*, *Gide* og *Onfray* – hver på sin facon talsmand for den opfattelse, at kristendommen har bremset drivkraften i naturen og driftslivet og således frataget mennesket retten til lykke. På denne liste satte han også *Alain de Benoist*, som lovpriser polyteismen som skaber af pluralisme og tolerance, hvorimod han mener, at den kristne monoteisme favoriserer intolerance og totalitarisme. Rémond gav udtryk for at være dybt forundret over, at der er mennesker, som – i en tid hvor videnskaberne når ekstreme højder i retning af kompleksitet, og hvor mange forskere bakser med enorme etiske problemstillinger – stadig kan være fristet af et rudimentært videnskabssyn, som lige akkurat var nok til at vække interessen hos positivisterne i det 19. århundrede. "Kulturtabet" er blevet så udtalt, at det får én til at glemme, at kristentroen afviser enhver tanke om skæbnebestemmelse – den lægger tværtom vægt på menneskets frihed og ansvarlighed.

Men i Frankrig, hvor der er andre personer på banen end Onfray, som "tror på ikke-tro", har vi i dag *Régis Debray*, *Luc Ferry*, *André Comte-Sponville*, *Marcel Gauchet*; langt fra at kalde sig militante ateister bekender de sig som agnostikere, der ser på den kristne tro uden forbitrelse og uden spot. Disse tænkere spørger sig endda til stadighed om, hvad religionerne bidrager med i samfundet, om religionernes specifikke rolle, når det gælder normdannelsen, eller om religionernes indflydelse på det enkelte menneskes liv – uden at de gør krav på at have en endegyldig mening om den religiøse sandhed i sig selv.

Marcel Gauchet giver udtryk for en forvisning om, at kristendommen vil have en fremtid i det demokratiske samfund fra det tidspunkt, hvor den har givet afkald på enhver forret: "Ikke alene er religionen ikke bestemt til at forsvinde som tro, som tankesæt, som meningsgivende – men den finder i dette scenarium [dvs. i demokratiet] en stor legitimitet, selv i deres øjne, som ikke tror".⁶ For Gauchet agerer religionerne og Kirken i dag i civilsamfundet især som nogle, der giver en fuldstændig og i sig selv hvilende mening med tilværelsen – og i den egenskab blander de sig med og konkurrerer med lignende fortællinger, der handler om livets endemål og om det gode liv. Dette betyder ikke, at de ikke er tiltænkt en vægtig rolle indenfor den politiske sfære. Her ser Gauchet ud til at ligge tæt op ad Sarkozy: "Det er en kendsgerning, at denne Stat, som er helt og aldeles neutral, og som ikke længere hverken helliger eller blåstempler nogen som helst absolut metafysisk lære – at den mærker et stort behov for grundholdninger, læresystemer og tankesæt, som den herefter principielt er berøvet. Thi dens neutralitet forhindrer den ikke i at tiltage sig en rolle som dommer mellem de alt andet overordnede målsætninger, som medlemmerne af det politiske *establishment* stiller op, og i at være det sted, hvorfra disse målsætninger realiseres og får kød og blod i virkeligheden. Selv om disse målsætninger ikke længere er i stand til at regulere helheden eller at styre med eneret, så er det dog sådan, at de for enden af en proces med modsætningsfyldte overvejelser, og ofte som resultat af vanskelige kompromiser, kommer til at hvile tungt på samfundslivet, som i alle tilfælde formes af dem. Og i øvrigt, enhver kollektiv afgørelse, også den mest prosaiske, tages i reference til sådanne målsætninger og mål, ligesom der er etik i ethvert politisk valg. Dengang *det politiske* virkelige troede selv at rumme alt dét, der skulle til for at retfærdiggøre dets handlinger og give dem mål og mening, så kunne det holde sig på behørig afstand af alt dette. I dag, hvor det politiske har opdaget, at det er nøgent og bart og helt og aldeles laïciseret, ser det sig tvunget til at holde nøje regnskab med disse kilder til mening og betydning, som befinder sig uden for dets område".

⁶ Jf. *Maurot*, "La democrazia? Va Riformata", i dagbladet *Avvenire*, 24. januar 2008.

Ifølge Gauchet burde denne nye situation i kultur og politik ikke bekymre selv de mest stålsatte tilhængere af laïcitet. "Når de er så foruroligede, kommer det af, at de er så lidt opmærksomme på det forhold, at denne genindsættelse af det religiøse i det offentlige rum bliver til under pluralismens tegn – en pluralisme, som på den bedst tænkelige måde garanterer princippet om adskillelse mellem kirke og stat. Det drejer sig på ingen måde om igen at sætte denne eller hin filosofiske eller religiøse overbevisning i centrum. Langt snarere drejer det sig om at understrege, hvordan en stat, der vil være neutral, dog ikke af den grund kan blive ved med at være blind for, at al dens handlen uundgåeligt har en etisk eller åndelig dimension".⁷ Med sådanne tanker var det uundgåeligt, at det for Gauchet så ud, som om diskussionen i Italien om de samme emner af og til "ender i hysteriet". Han stod forvirret tilbage efter en meningsudveksling med *Paolo Flores d' Arcais*: "Han har organiseret et diskussionsforum i *MicroMega*,⁸ men jeg er dybt forvirret over hans indlæg. Jeg har opdaget, at venstrefløjens grundlæggende holdninger er arkaiske – den venstrefløj, som ville være moderat og moderne."

Jean Delumeau mener, at Sarkozy er gået for vidt – i det mindste, hvis man går ud fra den rolle, der tilkommer ham – når han har hævdet, at "den transcendent Gud er i hvert eneste menneskes tanke og hjerte".⁹ *Edgar Morin* mener for sit vedkommende også, at det ville have sømmet sig for den franske republiks præsident at være mere tilbageholdende, når han talte om religion. Og han tilføjer: "Men det egentlige grundproblem er, at i dagens Europa er denne gennemrepublikanske tro i krise – troen på fornuften, videnskaben og fremskridtet som bærere af menneskehedens frelse. I dag gør man sig det ganske klart, at videnskaben er tvetydig, at fornuften har sine perversionser, og at historiens fremskridt ikke er garanteret, eftersom det er uløseligt forbundet med samme histories tilbage-skridt. Dét, som følgelig er i krise, er det tyvende århundredes republikaneres trosbekendelse. I grunden udelukker jeg ikke, at også laïcitet kan komme til at stille videnskaben, fornuften og fremskridtet kritisk på prøve".

* * *

Vi har villet gøre opmærksom på forhold og på kendte røster i det franske kulturliv, som giver håb om, at den rigide laïcitet kan udvikle sig – den laïcitet, som gjorde Den tredje Republiks Frankrig til indbegrebet af antireligiøs adfærd.¹⁰ Udvikling er ikke det samme som vellykket balance. Men der er dog stof til en begrundet optimisme. Det vil ikke sige, at hverken Onfrayerne eller Oddifreddierne er forsvundet eller folk som Dawkins og Hitchens: Som Remi Brague har udtrykt det, har hvert land sine, og deres indflydelse bliver forstørret op af medierne. Men dét, som er slående i det franske kulturliv, er en dynamik, en evne og vilje til at være selvkritisk, som man forgæves ville lede efter i toneangivende kredse i italiensk kulturliv. Man kan kun være enig i *Francesco Botturis* vurdering: "Stillet over for disse vide horisonter giver de aktuelle italienske udmeldinger om emnet et indtryk af snæversyn og ubevægelighed i deres perspektiver: En kulturel laïcitet, der defineres gennem dét, der adskiller den fra og er i modsætning til det religiøse (det kristne), bruges som model for en politisk laïcitet, der har eksklusionskriteriet som kendetegn – udelukkelsen af det religiøse. I bunden af dette ligger princippet om sekulariseringen opfattet som privatisering af religionen, der – i det øjeblik af historien, hvor den er ved at vende tilbage til en central social og kulturel rolle – beskyldes for på illegitim vis at invadere det offentlige rum. Sammenligner man med den mere vidt-

⁷ "La politica debole e l'ambizione della Chiesa", i dagbladet *La Repubblica*, 7. februar 2008.

⁸ Italiensk debattidsskrift. Red.

⁹ Jf. *D. Zappalà*, "Delumeau: pericoloso l'ateismo aggressivo", i dagbladet *Avvenire*, 20. januar 2008, 4.

¹⁰ *Den Tredje Republik* betegner det politiske system, som var gældende i Frankrig mellem 1870 og 1940. Red.

favnende og kvalificerede diskussion af problemet laicitet i internationalt regi – i Europa og USA – bliver det klart, hvor begrænset begrebet laicitet er hos os".

Pietro Scoppola henviste til laicitetens to udviklingshistorier, den franske og den angelsaksiske, og bemærkede, at i Italien har den anden af disse – hvor en anerkendelse af det religiøse fænomens væsentlige sociale betydning ikke er udelukket – vanskeligt ved at slå igennem. Tværtimod fortsætter man med at være afhængig af den klassiske franske opfattelse. Hvordan skal man kunne være uenig med Scoppola, så længe *Gennaro Sasso* stadigvæk taler om Kirken som "en sværtbevæbnet tro, som altid er brudt ud i raseri mod en sædvanligvis våbenløs fornuft"?¹¹ Hvor er det smukt, dette "sædvanligvis"! Kan man sige Scoppola imod, når *Paolo Flores d'Arcais* skyder pavens citater fra *Nietzsche, Marx og Bacon* i *Spe Salvi*¹² ned som "en parodi på en citatsamling for begyndere", idet han åbenbart foregiver at være uvidende om, at en rundskrivelse er en skrivelse af pastoral karakter henvendt til de troende og ikke et videnskabeligt skrift bestemt for professorer og universiteter? Eller, når den samme forfatter skriver: "Men til trods for de uomtvistelige og anmassende akademiske koketterier, som besjæler Joseph Ratzingers pen, så er han et tilstrækkelig nøgternt magtmenneske til at vide, at en rundskrivelses vægt ikke er afhængig af dens haltende kulturelle karat".¹³

Vi har her at gøre med typisk italienske fænomener, som selv verdsligt indstillede mennesker bliver irriterede over. *Ernesto Galli della Loggia* giver udtryk for forbavselse over denne helt igennem italienske vane med altid at tolke og beskrive selv, hvad der er nyt i samtiden, ene og alene i de gamle begrebspar stat–kirke, verdslig–klerikal, reaktionær–fremskridtsvenlig og andre af samme slags. Med disse "arkæologiske levn" ved hånden gør man krav på at kunne diskutere såvel den aktuelle religiøse vækkelse som Kirkens tilstedeværelse i civilsamfundet; det sker i en kulturs navn, som della Loggia kalder "intellektuelt doven og ideologisk set konformistisk" – og ydermere "vant til på en principielt ukritisk måde at formæle sig med hvad som helst, der fører sig frem under videnskabens fane." "En slags afgudsdyrkelse af den videnskab, som meget bekvemt er krydret med et såkaldt frisind på discodanserinde-niveau, er således blevet den opdaterede og dominerende version af det progressive og det politisk korrekte hos os. Forgæves ville man hos os lede efter en *Habermas*, en *Gauchet*, en *Didier Sicard*, som virker fremmede på diskussionen i andre lande med deres tvivl og deres spørgsmålstejn. Fyrtårnene i den italienske offentlige mening er ud i fremtiden *Umberto Veronesi* og *Piergeorgio Oddifreddi*. Resten er tavshed." I alt dette hviler der et alvorligt ansvar på den politiske sektor. "Det er den voksende, krampagtige politisering af hvad som helst, der tales og skrives i den offentlige debat, som har gjort det intellektuelle miljø i Italien indestængt og reduceret det til et af de mindst levende og interessante i Europa – hvad der så end siges om det. Man har i øvrigt, altid, på tusind områder og med meget få og sjældne undtagelser de facto gjort dette miljø til et vedhæng til det politiske liv og dets ideologi – og således gjort det ude af stand til at nære politikken selv med værdier og nye synspunkter".¹⁴

* * *

Man gribes af et vist ubehag, når man reflekterer over den italienske udgave af laiciteten og over nogle af de påtrængende spørgsmål i den forbindelse. Tag for eksempel adskillelsen mellem "laic" og "katolsk". Langt ud over, hvad denne adskillelses historiske oprindelse kan bære, har den i vor tid trængt sig frem i rampelyset og er brudt igennem på den politiske dagsorden, når det gælder etiske problemstillinger i relation til livets begyndelse og afslutning, definitioner af familieliv og sam-

¹¹ Dagbladet La Stampa, 21. januar 2008, side 2.

¹² Pave Benedikt XVI's rundskrivelse om det kristne håb. Red.

¹³ P. Flores d'Arcais, "La crociata contro Voltaire", i dagbladet L'Unita, 21. december 2007, s. 1 og 27.

¹⁴ *Ernesto Galli della Loggia*, "Il conformismo italiano", i dagbladet Corriere della Sera, 12. februar 2008.

livsformer og de normer, der vedrører dem. Man er på disse områder vant til at kalde dem, som erklærer sig som tilhængere af en mere liberal lovgivning, for "laïcs" – og dem, som generelt tager afstand fra en sådan liberal lovgivning med hensyn til abort, eutanasi og embryonal stamcelleforskning, for "katolske". Det er en måde at skille og skelne på, som for en stor del politisk bestemmede, og som ikke yder det forhold retfærdighed, at konkrete menneskers etiske følsomhed ikke adlyder forudbestemte direktiver og kategorier. Man finder faktisk "laïcs", som på det etiske område har "katolske" holdninger – ikke på grund af et rent religiøst bud, men baseret på rationelle argumenter, der ofte er nok så tilkæmpede på det intellektuelle plan. I disse tilfælde påtvinger den fremherskende sekulære kultur på kunstig vis og i kraft af de barrierer, som ordene skaber, et modsat standpunkt – og dét af politiske grunde. Den italienske politiske arena kalkerer ofte bevidstløst den amerikanske – men den efterligner den ikke dér, hvor amerikanerne i deres debat har for vane at tale om *pro life* og *pro choice* uden at føre laïciteten i marken.

I dialogen mellem daværende kardinal Ratzinger og Jürgen Habermas,¹⁵ som er en laïcitetens bannernfører, blev det tydeliggjort, at et autentisk sekulært demokrati gør det muligt for de religiøse institutioner at fremføre deres budskaber offentligt for på lige vilkår at tilbyde borgerne stof til eftertanke. At forhindre Kirken i at give udtryk for sin stillingtagen til hvad som helst er en handling, der ikke udspringer af laïcitetens væsen, men af, at man ønsker at udelukke et værdisystem ene og alene, fordi dette ikke fungerer indenfor den herskende kulturs ramme – som endda ofte ligger under for en bestemt politisk interessegruppe. Det er for eksempel ikke retfærdigt, at man med hensyn til kunstig befrugtning giver plads til positivt værdiladede vidnesbyrd fra mennesker, som ikke engang besidder nogen særlig ekspertise på området, men som ganske rigtigt bliver talerør for den, der har fundet frem til dem som bærere af hans eget værdisystem – det er ikke retfærdigt, når man samtidig nægter at give den samme plads og de samme betingelser til den, der tegner katolske værdier. Argumentationen fra dem, som helst ser, at Kirken tier stille, fordi den – siger de – repræsenterer et system, der udøver samvittighedstvung, er, for at sige det mildt, partisk. En bestræbelse på laïcitet angår enhver, der er bærer af et stærkt værdisystem, det være sig katolsk, socialistisk eller liberalt, i overensstemmelse med det enkelte systems respektive grundsætninger – hvis det ellers er sandt, at dialog forudsætter, at man bestræber sig på at oversætte egne værdier til den demokratiske konfrontations "universelle sprog".

Denne bestræbelse på at oversætte får nødvendigvis undervejs en "relativistisk" dimension, som gør det muligt at anerkende, at der eksisterer andre måder at tænke på end ens egne, og at disse måder alle er opmærksomhed værd. Her taler vi ikke om den radikale relativisme, hvor alle værdier forsvinder i den konfrontationens nat, hvor alle katte er grå. Hvad godt skulle der komme ud af at konfrontere sig med andre, som måske nok er indstillet på dialog, men som ikke er faste i deres egne overbevisninger og tro?

Her er der en anden påstand, som udbredes af den italienske udgave af laïciteten, og som fortjener en bemærkning. Man hævder, at eftersom alle værdier er lige gode, så har de, der er aktører i den demokratiske dialog, ret til at se også deres standpunkt repræsenteret i den normsættende beslutning. Og man hævder, at den eneste måde at opnå dette på er ved slet ikke at fastsætte normer eller ved at indføre en slags mindste fællesnævner, i forhold til hvilken der alene skal kunne gives mulighed for efterfølgende adfærdsvariationer på det individuelle plan. I den aktuelle debat om laïciteten finder man som et udbredt postulat, at der ikke bør eksistere absolutte værdier; hvis sådanne fandtes, ville det automatisk forudsætte en manglende laïcitet.

Men tværtimod. Som værn imod faren for en radikal relativisme og ideologisk totalitarisme burde der eksistere absolutte grundprincipper i overensstemmelse med kriteriet om "et fælles etisk mind-

¹⁵ Jürgen Habermas og Joseph Ratzinger: *Fornuft og religion. Sekulariseringens dialektik*. Oversat af Søren Fauth. Forlaget Hovedland, 77 sider. 138 kr. uindb. Red.

stemål". Et lignende initiativ er allerede realiseret gennem anerkendelsen af ukrænkelige menneskerettigheder. Forfattere som Jürgen Habermas har udtalt sig positivt om, hvor aktuel og relevant denne genopdagelse af præpolitiske former for samfundsdyder er, sammenlignet med den post-sekulære individualisering af alt – alt mens de lader spørgsmålet stå åbent om det legitime i tilstedeværelsen af religionen side om side med ikke-metafysiske etikker.

Men den italienske laïcitet er statisk. Og i øvrigt er Italien landet, hvor man har måttet definere begrebsparret laïcitet–laïcisme for at kunne skelne en sund laïcitet fra den radikale, antiklerikale og antireligiøse laïcisme.

Klik her for at udskrive artiklen (printerens skal være tændt)

Klik her for at sende artiklen til en ven eller bekendt (Outlook skal være startet)

Klik her for at komme til forsiden af catholica.dk